

Изд-во Калинингр. ун-та, 2001. – С. 3–11. 3. Горський В. Образ святості в давньоукраїнській культурі (на ґрунті аналізу «Киево-Печерського Патерика») // Українське барокко: Мат. I конгресу Міжнар. асоц. українців (Київ, 27 серпня – 3 вересня 1990 р.). – К., 1993. – С. 65–70. 4. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу: Монографія. – К.–Івано-Франківськ, 2004. – 248 с. 5. Межжеріна Г. В. Людина в мовній картині світу часів Київської Русі: Монографія. – К., 2005. – 448 с. 6. Степанян А. Г. Доброта, милосердіє // Русская речь. – 1985. – № 1. – С. 149–152. 7. Степанян А. Г. Правда и истина // Русская речь. – 1984. – № 2. – С. 142–145. 8. Степанян А. Г. Становление терминов мораль и нравственность в русском языке // Русское языкознание. – 1984. – Вып. 8. – С. 42–47.

УДК 930.1

Світлана Кучеренко

Одеська державна академія будівництва та архітектури

ІСТОРІОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ: СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ

© Кучеренко С., 2008

У статті розглянуто еволюцію поняття «історіографічна ситуація», показано формування та розвиток цього поняття, виявлено його специфіку порівняно з іншими поняттями, визначено доцільність цього поняття у методології історії, історичної науки та перспективи його подальшої розробки.

In this article evolution of concept “a historiographic situation” is tracked, formation and development of the given concept is shown, its specificity in comparison with other concepts is revealed, value of this concept of methodology of historical science history and prospect of its further development is certain.

У 1980-х роках історик Л. Кертман запропонував нове поняття для методології історії історичної науки – «історіографічна ситуація». Доцільність запровадження автор бачив у потребі посилити синтетичний метод та послабити негативні наслідки аналітичного методу пізнання в цій галузі.

Історіографічну ситуацію він визначив як «стан історичної науки, що склався внаслідок синхронізації певних стадій (або рівнів) розвитку окремих (відносно самостійних) історіографічних процесів, а також зовнішніх процесів, що впливають на розвиток історичної науки» [1, с. 23].

Вважаючи, що кожна історіографічна ситуація неповторна, Л. Кертман зазначив, що всім ситуаціям притаманна одна спільна риса – наявність суперечності (системи суперечностей) між рівнями розвитку певних історіографічних процесів, серед яких виокремлено стрижневу суперечність, яка є джерелом розвитку ситуації. У перспективі досліджень виникає можливість диференціації, типології та класифікації ситуацій, що сприятиме глибшому пізнанню історіографічного процесу.

Історіографічна ситуація - це не миттєвий зріз у довільно обраному моменті розвитку науки. Вона має тривалість, початок і кінець. Ситуація складається, розвивається та вирішується. У центр ситуації автор поміщає подію (історіографічний факт) і знаходить її значення у співвідношенні рівнів розвитку певних історіографічних процесів. Нижня та верхня межа цього співвідношення є відповідно початком і кінцем ситуації, що склалася до того, як сталася ця подія. Історіографічний факт розглядається не тільки як абсолютна наукова вартість, але й з погляду того, яке значення він мав у досліджуваній ситуації [2, с. 106–108].

Осмилення поняття «історіографічна ситуація» продовжили О. Волобуєв, М. Єфременко, І. Сербогіна, Т. Попова [3; 4; 5].

О. Волобуєв першим скористався новим поняттям [3, с.109–110]. Він виходив з необхідності запровадження «одиниць відліку» руху історичної науки дрібніших, ніж періоди. Саме такою одиницею, на думку О. Волобуєва, може бути «історіографічна ситуація», тим більше, що подібне поняття вже існує в наукознавстві – «ситуація в науці». Історик додає до характеристики ситуації як її обов'язковий елемент – причини, що змінюють стан історичної науки.

Під новою історіографічною ситуацією він пропонує розуміти істотні зміни у стані історіографії в межах того або іншого періоду розвитку. Розглядаючи конкретні ситуації ХХ століття, О. Волобуєв намагається знайти їхні характерні риси. Так, наприклад, він називає особливістю ситуації зближення історичної науки з розвитком суспільно-політичної думки. Також автор шукає межі ситуацій і знаходить їх, користуючись «віхами» історичного процесу. Враховуючи якісні зміни у суспільстві, що настали внаслідок війн та революцій, такий підхід буде правильним, якщо він знаходить підтвердження в істотних змінах науки у той час. В іншому випадку «ситуація» зовсім не буде відрізнятися від «періоду», тоді як різниця є принциповою: ситуація саме в науці, а період в історії.

Автори статті про історіографічну ситуацію 80-х років ХХ століття Н. Єфременко та І. Серьогіна [4, с.145–160] підкреслили, що ситуаційний підхід дає змогу у конкретному аналізі використовувати таку важливу філософську категорію як суперечність, що є внутрішнім джерелом розвитку історичної науки. Вони продовжили формування поняття, запровадженого Л. Кертманом. Для характеристики історіографічної ситуації вони запропонували поняття «опорні історіографічні факти», під впливом яких формують важливі структурні елементи ситуації і тенденції, котрі визначатимуть найближчі перспективи історичної науки.

Аналізуючи передумови історіографічної ситуації, автори розбивають її компоненти на 4 групи, які визначають її зміст як історії історичної науки. Це політична і соціально-економічна системи суспільства, стан окремих історіографічних процесів та джерельна база науки.

Автори не шукають меж ситуації. Вони поставили перед собою мету показати її особливість та називають характерні риси історіографічної ситуації 1980-х років: збільшення джерельної бази історичної науки за рахунок закордонних архівів, глибше осмислення теоретико-методологічних аспектів, поява нових концепцій та гіпотез, відмова від політизації, відмова від розгляду історичного процесу як жорстко детермінованого, перехід до розгляду альтернативності історичного розвитку з подальшим вивченням того варіанту, який здійснився в історії.

Т. Попова запропонувала модель історіографічного процесу, яку можна використати для створення моделі історіографічної ситуації. Автор вважає, що Л. Кертман, запропонувавши це поняття, «йде шляхом осмислення предметно-об'єктного діапазону історіографії, корегуючи зміст іншого поняття – фактор науки» [5, с. 48].

Т. Попова обґрунтовує поділ єдиного історіографічного процесу не на два рівні, як у Л. Кертмана (внутрішній та зовнішній), а на три рівні (системи). Перший рівень – так звана внутрішня система історичної науки (когнітивна) – є головним складником історіографічного процесу. Другий рівень – інфраструктура історичної науки, яка забезпечує наукову діяльність. Третій рівень складає соціокультурна система.

Перший рівень містить: теорію та методологію історичного пізнання як системотворчий компонент, проблематику, джерельну базу, методи опрацювання, аналізу та синтезу конкретно-історичних даних, загальні та конкретні концепції історичного розвитку. «Оскільки когнітивна система являє собою систему деперсоніфікованого історичного знання, остільки її історична реальність трансформується через систему взаємозв'язків з іншими складниками історіографічного процесу» [5, с. 51].

Система другого рівня містить відносно самостійні підсистеми: кадри історичної науки, система організації науки, система історичної освіти, система архівів та книгосховищ, доступність джерел та умови роботи з ними система видань наукової продукції, історична періодика, система запровадження у практику результатів наукових досліджень, матеріально-економічна база науки,

система інформаційних служб тощо. «Без формування системи інфраструктури неможна констатувати дисциплінарну завершеність наукової галузі, її інституціоналізацію» [5, с. 52].

З третім рівнем пов'язаний процес інтеріоризації, механізм якого розкриває перетворення соціокультурних факторів у наукове знання. Він містить у собі тип суспільства з його специфікою соціально-економічної, політико-ідеологічної та інших структур, системою суспільної свідомості, менталітетом, культурними та науковими традиціями, загальнонауковим рівнем, загальною методологією наукового знання, організацією та інтеграційними процесами в загальнонауковій діяльності, політикою уряду в галузі науки взагалі, історичної зокрема, «соціальним замовленням», «престижністю» історичної науки тощо. «Попри усю аморфність компонентів соціокультурної системи для розуміння взаємозв'язків рівнів історіографічного процесу треба мати на увазі, що соціокультурні фактори, детермінуючи функційність науки як соціального інституту (через систему інфраструктури), визначають специфіку когнітивної системи історичної науки.

У висновку статті Т. Попової читаємо: «Запропонована модель історіографічного процесу не суперечить ідеям Кертмана, тому процедура аналізу передбачає інтеграцію понять «історіографічний процес» та «історіографічна ситуація». Ці поняття можуть розглядатися у трьох аспектах: онтологічному, гносеологічному (епістемологічному) та методологічному. Перші два визначають предметно-об'єктну галузь історіографії: онтологічний аспект вказує на інтегральний об'єкт нашого вивчення – історична наука в її розвитку; гносеологічний – на предмет дослідження, який має тенденцію до розширення. В методологічному плані дане поняття є засобом, за допомогою якого можна здійснювати історіографічний аналіз» [5, с. 55].

Завдяки дослідженню Т. Попової поняття «історіографічна ситуація» отримало новий імпульс. Хоч автор і визнає відносність запропонованої нею методики, на сьогодні це найглибша розробка цього поняття.

Отже, запропоноване Л. Кертманом нове поняття отримало свій розвиток. Його доповнено такими характеристиками: 1) причини як складові ситуації; 2) межі ситуації; 3) опорні історіографічні факти, які формують структуру ситуації; 4) передумови та компоненти ситуації; 5) рівні (системи, підсистеми) історіографічної ситуації; 6) полідисциплінарність поняття «історіографічна ситуація»; 7) ситуативний підхід як синтез різних підходів та субординація, що визначає характер цього синтезу залежно від постави дослідницьких завдань; 8) онтологічний, гносеологічний, методологічний аспекти дослідження ситуації; 9) її параметри; 10) механізм встановлення взаємозв'язків та взаємозалежностей в середині ситуації.

Поступово поняття «історіографічна ситуація» перестало сприйматися як нове і опинилося серед таких традиційних для цієї галузі науки понять як «історіографічний факт» та «історіографічне джерело». Виникли нові поняття, що потребують оформлення, як от «історіографічний образ», «історіографічне поле», «історіографічний міф» тощо. Має рацію І. І. Колесник, наголосивши на тому, що «сучасний рівень методології історіографії потребує доповнення та удосконалення наявного понятійного апарату» [6, с. 27].

Сьогодні «ситуація» Л. Кертмана звучить дуже актуально. Він в галузі саморефлексії історичного знання помітив самоорганізовчу силу фактів соціальної, об'єднаних у цілісну характеристику неповторно конкретного моменту на шляху становлення історичної науки. Синхронізація всіх елементів та процесів звертає погляд дослідника до їх сукупної взаємодії, тобто спостереження ефекту синергії.

1. Кертман Л. Е. *Историографическая ситуация // Методологические и теоретические проблемы истории и исторической науки. Межвуз. темат. сб. / Отв. ред. М. В. Нечкина. – Калинин, 1980. – 142 с.* 2. Кертман Л. Е. *Понятие «историографической ситуации» и его методологическое значение // Вопросы методологии истории, историографии и источниковедения. Сб. ст. / под ред. Л. И. Боженко. – Томск, 1987. – 272 с.* 3. Волобуев О. В. *К вопросу о понятии «историографическая ситуация» // Вопросы методологии истории, историографии и источниковедения. Сб. ст. / под ред. Л. И. Боженко. – Томск, 1987. – 272 с.* 4. Ефременко Н. В., Серегина И. Г. *Историографическая ситуация 80-х*

годов. К вопросу о возможностях многомерного анализа // Преподавание и изучение историографии и источниковедения отечественной истории: проблемы, опыт, поиски, решения. Сб. науч. тр. – Тверь, 1992. – С. 145–160. 5. Попова Т. Н. О понятии «историографический процесс» // История і теорія історичної науки та освіти: Харківський історіографічний збірник / Відп. ред. В. К. Міхеев – Х., 1995. – Вип. 1. – 124 с. 6. Колесник І. І. Дидактичний образ української історіографії (нотатки на полях підручника) // Джерелознавчі та історіографічні проблеми історії України. Теорія і методологія. Міжвуз. зб. наук. праць / під ред. М. П. Ковальського. – Дніпропетровськ, 1995. – 204 с.

УДК 070:654.197

Вікторія Бабенко

Львівський національний університет імені Івана Франка

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНА «ТЕЛЕВІЗІЙНИЙ ТЕКСТ»

© Бабенко В., 2008

Звернено увагу на сучасний категоріальний апарат телезнавства, зокрема поняття «телетекст», з погляду засад семіотики.

Direct attention on the modern category of TV-knowledge, particular of conception textcommunication, from the point of semiotics principles.

Сучасна комунікативно-когнітивна парадигма лінгвістичного знання синтезує різні погляди на дослідження комунікативних процесів, які пов'язані з поданням і сприйняттям інформації в сучасному суспільстві. Значно розширилося коло лінгвістичних зацікавлень теорією засобів масової комунікації. Розвиток нових технічних засобів, поява візуальної інформації сприяли вивченню тексту різними семіотичними системами. У гуманітарній культурі ХХ ст. поняття тексту є одним із стрижневих, його використовують у семіотиці, структурній лінгвістиці, філології, філософії тексту, структурній, генеративній поетиці. Вивчення текстів вимагає комплексного використання методів різних наук – когнітології, лінгвістики тексту, психолінгвістики, теорії масової комунікації, які слугують взаємному збагаченню та оптимізації інформаційних процесів у суспільстві.

Мета – дослідити роль телетексту й телебачення загалом в сучасному суспільстві.

Поняттям *текст* оперують у різних галузях знань. Для цього терміна властиве вузьке та широке значення. Для лінгвістичного напрямку характерне вузьке розуміння. Зберігаючи літературну мову, мовну культуру, лінгвістичний текст постає як важливий вияв загальної культури нації. До його важливих ознак зараховують цілісність, завершеність, зв'язність. Унаслідок «входження» понять і методів семіотики в різні науки утвердилось явище семіотизму – «розширення поняття знака за його істинні межі» [1, с. 17] та утвердилось широке розуміння тексту в семіотичному значенні, яке пропонує розглядати текст як реальність. Під текстом розуміють не лише вербальне сполучення, а й все, що породжує та сприймає людина. Цим терміном можна позначити все, що потрапляє під визначення знака. Отже, текст – це реальність і одиниця культури. За термінологією М. Бахтіна «текст – це будь-який зв'язаний знаковий комплекс» [2, с. 473]. Для Р. Барта будь-який текст – це своєрідна «ехокамера» [3, с. 104].